

DOKTORI KÉPZÉS AZ ELTE BTK RÉGÉSZETTUDOMÁNYI INTÉZETBEN

Válogatás az ELTE BTK Régészeti Doktori Programjának témáiból (2006–2007)¹

ÖSSZEÁLLÍTOTTA: BORHY LÁSZLÓ*

Név: György László

Doktori téma: Észak-Magyarország a késő rézkorban. A Baden-kultúra leletei Borsod-Abaúj-Zemplén megyében

Témavezető: Dr. Raczyk Pál tanszékvezető egyetemi tanár

A feldolgozandó téma rövid bemutatása

A dolgozatban Észak-Magyarország, azon belül Borsod-Abaúj-Zemplén megye késő rézkori leletanyaga kerül feldolgozásra. A térségből több, a kutatás szempontjából nagy jelentőségű lelőhely ismert (pl. Ózd-Center, Szentsimon-Kenderföldek, Mezőcsát-Hörcsögös). Ezek mellett vannak olyan közöletlen lelőhelyek is, amelyek vizsgálata elősegítheti az észak-magyarországi régió rézkor végi fejlődésének jobb megismerését. Az előzetes felmérések szerint a Miskolci Herman Ottó Múzeumban közel száz rézkori lelőhely anyagát őrzik. A lelőhelyek száma a más múzeumokban található leletek és a tervezett terepbejárások révén vélhetően növekedni fog.

A lelőhelyekről szerzett információk felhasználásával lehetővé válik a térség késő rézkori településtörténetének felvázolása, ezen belül a hegyvidéki területek és az alföldi régió összevetése, illetve a magaslati telepek kérdésének vizsgálata, amelyek részben gazdasági-társadalmi, részben kronológiai problémákat is felvetnek.

A leletanyag lehetővé teszi a temetkezési szokások rövid elemzését, különös tekintettel az Ózd környéki ember alakú urnákra és az alföldi területeken található kurgánokra, amelyek a térség távolabbi kapcsolataira is fényt deríthetnek.

A dolgozat legfontosabb célkitűzése a Baden-kultúra belső tagolásának vizsgálata a leletanyag tipológiai elemzése révén. Ebből a szempontból az első problémát az jelenti, hogy a kultúra korai időszakára (Boleráz-csoport) jellemző leletanyag csak kis számban ismert a térségből. Nehéz a kultúra klasszikus időszakának felosztása, és az észak-magyarországi régiót is érintő késői csoportok (Viss, Ózd-Piliny) elkülönítése. Megvizsgálandó, hogy a csoportok, így a kultúra életének vége milyen kapcsolatban van a térség kora bronzkori fejlődésével. A feldolgozásra kerülő leletek segítségével ezek a problémák remélhetőleg megoldhatók lesznek.

* Borhy László. Eötvös Loránd Tudományegyetem BTK, Régészettudományi Intézet, H-1088 Budapest, Múzeum krt. 4/B.

¹ A 2005/2006. tanévre vonatkozóan már korábban is jelent meg összeállítás az Archaeologiai Értesítő hasábjain az ELTE Régészettudományi Intézetében folyó Régészeti Doktori Programban részt vevő, az összeállítás elkészítésekor a képzésbe újonnan bekerült hallgatók doktori témáiból (SZABÓ M.: Doktori képzés az ELTE Régészeti Intézetében. ArchÉrt 131 (2006) 215–248). Az alábbiakban közreadjuk az azóta a képzést megkezdett, összesen 24, jelenleg első-, illetve másodéves PhD-hallgató doktori témáinak rövid bemutatását.

Név: Nagy Borbála

Doktori téma: A badeni kultúra kialakulása a Délkelet-Dunántúlon

Témavezető: Dr. Raczky Pál tanszékvezető egyetemi tanár

A feldolgozandó téma rövid bemutatása

A badeni kultúra kialakulása mindmáig nem kellően tisztázott kérdés, a kutatók – elsősorban elméleti feltételezésekre alapozva – eltérő nézeteket vallanak a kultúra kialakulási helyéről és a nagy területen egységes anyagi kultúrával megtelepülő badeni tömb összetevőiről.

Az elmúlt évtizedek ásatásai lehetőséget adnak arra, hogy az ún. Frühbaden, Protoboleráz, Protočernavoda stb. nevű kulturális tömb egyes elemeit modern feltárásokból származó, nagy mennyiségű leletanyagra alapozva vizsgáljuk.

Ezzel az időszakokkal kapcsolatban sok a bizonytalanság; a kutatóknak (Kalicz N., Bondár M., Horváth L., Ruttkay E.) több ponton eltér a véleményük. A főbb kérdések: A Furchenstich-kerámia egy önálló kultúra jellegzetessége, vagy több kultúrában is megjelenik mint speciális díszítés? A protoboleráziként meghatározott leletanyag megjelenik-e egész Magyarországon, vagy csak Csongrád és Békés megyében? Ha csak az utóbbi területeken jelenik meg, milyen anyag van a többi területen, a Dunántúlon? A protobolerázi kultúra a badeni kultúra része-e, vagy inkább külön kezelendő (középső rézkor vége)? Valóban átmeneti jellegű-e? Ha igen, akkor a Furchenstich-kerámia kultúrája és a badeni kultúra között? És az Alföldön, ahol más középső rézkori kultúrák voltak? A probléma a Kárpát-medencén is túlnyúlik: Mi a protobolerázi kultúra kapcsolata a Protočernavoda-kultúrával, a Kárpát-medencének az Al-Duna-vidékkel? Kimutathatók-e a protobolerázi leletanyagban anatóliai (Trója) elemek, hatások?

A problémát egy meghatározott térségben, a Délkelet-Dunántúlon vizsgáljuk. Itt két lelőhelyen is került elő viszonylag nagy mennyiségben ebbe a korszakba datálható leletanyag: Balatonlelle-Országúti-dűlőn (M7/S16, Somogy m.) és Mözsön (Tolna m.). E két nagy településen előkerültek a protobolerázi és a badeni időszak leletei is, ezért jól lehet majd vizsgálni a kerámia változásait.

Balatonlelle badeni települése ezenkívül egyéb okok miatt is figyelmet érdemel: szomszédságában előkerült egy hasonló korú temető (Balatonlelle-Felső-Gamász), így lehetővé válik ennek a két aspektusnak az összehasonlítása; ráadásul a telepen is kerültek elő temetkezések. A lelőhelyről származó gazdag leletanyag segítségével lehetőség nyílik a távoli területekkel való összehasonlításra.

A dolgozatban a két nagy lelőhely feldolgozásán kívül összegyűjtjük Somogy és Tolna megye badeni lelőhelyeit. A két nagyobb lelőhelyből kiindulva ezen a két többé-kevésbé megegyező földrajzi adottságú területen össze lehet hasonlítani a késő rézkort.

A doktori dolgozat várható eredménye: a mai Somogy és Tolna megye késő rézkori településtörténetének megbízható forrásokra támaszkodó megrajzolása, az átmeneti korszak (középső rézkor-késő rézkor) leletanyagának meghatározása korábban ismertté vált lelőhelyeken, a késő rézkoron belül finomabb tipokronológia kidolgozása a térségre.

Név: Rajna András

Doktori téma: A rézkor kulturális kapcsolatrendszerének változásai a Duna-Tisza közén feltárt leletanyag tükrében

Témavezető: Dr. Raczky Pál tanszékvezető egyetemi tanár

A feldolgozandó téma rövid bemutatása

A címben megjelölt téma kutatása az Abony körzetében 2003–2005 között végzett nagyarányú feltárások során előkerült rézkori leletek értékelésével kapcsolatban vált feladatommá. A rézkor szakirodalmában korábban alig említett vidéken, Cegléd és Abony térségében a tiszapolgári kultúra települési objektumai és temetkezései (Abony 8. lh., Abony 60. lh.) mellett a középső rézkor különböző szakaszaiból származó sírok és teleprészletek is előkerültek bodrogkeresztúri, sőt Balaton-Lasinja jellegű leletanyaggal az Abony 49. lh. területén. A kedvelt szállásterületnek látszó lelőhelyen a középső és késői rézkor közötti „Protoboleráz” időszak objektumai a legjelentősebbek. Ezek a közeli Abony-Téglagyár lelőhely anyagával együtt az Alföldön is lehetővé teszik a Kr. e. 4. évezred első felének kutatását. A tervezett munka célja elsősorban a Tiszától nyugatra fekvő síkság rézkori emlékeinek

bemutatása. Az anyag feldolgozásának jelenlegi fázisában már érzékelhető, hogy a terület a kulturális régiók találkozásának, illetve eltérő kultúrájú népcsoportok váltakozó megtelepedésének színtere volt. A településtörténet egyes korszakainak felvázolásánál is fontosabb feladat a gyakran változó anyagi kultúra mellett a szinte változatlan életmódot és gazdálkodást meghatározó környezeti és társadalmi tényezők vizsgálata. Az életmód és gazdálkodás kontinuitásának kérdése azért is hangsúlyos, mert a „Protoboleráz” korszak emlékműanyagának tanulmányozása vihet közelebb a korábban már feltételezett, de eddig a leletanyag hiánya miatt részleteiben tisztázatlan integrációs folyamathoz, amely a badeni kultúra fél évezredes korszakához vezetett.

A dolgozat főbb részei a következők: A települési objektumok bemutatása, elemzése és lehetőség szerinti rekonstrukciója; a középső rézkor egyes csoportjaihoz (Balaton-Lasinja, Bodrogkeresztúr, Ludanice) köthető objektumok és leletek elemzése, a területet használó állattartók útvonalainak, a szomszédság régészeti bizonyítékainak tisztázása. Kérdések és szempontok felvetése a késő rézkori anyaggal kapcsolatban: milyen szerepet játszott a tipológiai változást eredményező kulturális integrációban a „Černavoda III” tényező, a Hunyadi-halom típusú anyag, a „Furchenstich”.

Az Abony környéki leletek feldolgozásakor az anyag közreadásán túl foglalkozunk a település, a gazdálkodás és az életforma sajátosságaival. Figyelmet érdemel – módszertani szempontból is – a szállásukat gyakran változtató állattartó csoportok régészeti nyomának részletes vizsgálata és elemzése.

Központi téma a viszonylag rövid őstörténeti időszakon belül megállapítható változások bemutatása az Alföld egyik kis kiterjedésű zónájában. A könnyen azonosítható típusok mellett a középső és késő rézkor átmeneti korszakához tartozó telepmaradványok eddig ismeretlen formáinak sora is elemzésre vár a „Protoboleráz” telepek anyagában. Mód nyílik a rézkor időszakában a korábban fehér foltként nyilvántartott területen a mobil, egy helyen csak rövid ideig lakó, mintegy „szállást ütő” csoportok megismerésére, így ezek anyaga új adatokkal szolgálhat a pásztorkodó népek életmódjának rekonstrukciós modelljéhez is.

Név: Czene András

Doktori téma: A kora bronzkori Harangedény–Csepel-csoport temetője Budakalászon

Témavezető: Dr. Kalicz Nándor

A feldolgozandó téma rövid bemutatása

A dolgozat témája a Budakalász 12. lelőhelyen 2005–2006. folyamán feltárt kora bronzkori harangedényes temető és telep maradványainak feldolgozása (ásatásvezető: Ottományi K., résztvevő: Czene A.).

A lelőhelyen a kora bronzkori Harangedény–Csepel-csoport népességének nagyméretű temetője és néhány kisebb telepjelensége került napvilágra. A kultúra Európában meglehetősen széles körben elterjedt, előrenyomulása főként a folyók mentén történt. A megtelepedés is a folyók mentére, illetve az egyes tengerparti sávokra koncentrálódik. A kultúra eddig ismert legnagyobb lelőhelye a Budakalászon feltárt 1070 síros temető.

A dolgozat célja: tisztázni a leletanyag kronológiai helyzetét és kulturális párhuzamait, elsősorban a nagyrévi és somogyvár-vinkovci kultúrákkal. A lelőhelyen a kerámia és más jellemzők alapján a közép-európai harangedényes kör és a kora bronzkori Kárpát-medencei csoportok között nagymértékű kulturális keveredés figyelhető meg.

A korábbi kutatások fő problematikája a harangedényes leletegyüttesek és a kísérő kerámiák viszonyának interpretálása volt. Míg a „vezérleletek” Marokkótól a Duna-medencéig hasonlóságot mutatnak, addig a kísérő vagy kiegészítő kerámia mindenhol erős helyi jellegzetességekkel bír. Az utóbbi években hazánkban is tért kapott az a felfogás, amely az angolszász kutatók nyomán a népességmozgás helyett a kulturális kapcsolatrendszer helyezi előtérbe a lelet típusok elterjedését illetően. A budakalászi temető körárkos sírjai, esetlegesen megalitikus hagyományokra visszavezethető kőpakolásos temetkezései túlmutatni látszanak a pusztán kulturális kapcsolatrendszer előtérbe helyező modelleken.

A hazai és nemzetközi kutatásban a harangedényes népesség értelmezése, a kultúra vezérleleteinek és a kísérő kerámiának a viszonya átértékelődhet a lelőhely forrásanyagának bővülésével, és lehetőséget ad új modell felállítására a harangedényes kultúrára vonatkozóan.

Név: Rezi Botond

Doktori téma: Deponálási szokások a késő bronzkori Közép-Erdélyben (Reinecke BD–Ha A₁)

Témavezető: Dr. V. Szabó Gábor egyetemi adjunktus

A feldolgozandó téma rövid bemutatása

A dolgozat célja a késő bronzkori fémtárgyak deponálási szokásainak tanulmányozása Közép-Erdélyben.

A késő bronzkori depótípusokat (pl. Uriu-Ópály, Cincu-Suseni stb.) az elmúlt évekig egységes egészként kezelte mind a magyar, mind a román kutatás. Az utóbbi időben felmerült az a lehetőség (Kacsó K.), hogy a deponálási szokások és az egyes leletegyüttesek összetétele alapján a korábbinál kisebb területi egységekre jellemző deponálási formák különíthetők el.

A doktori disszertáció egy jól körülhatárolható térségben (Erdélyi-medence), két világosan körülírható időszakban (Br D–Ha A₁ vagy a Florin Gogáltan-féle késő bronz II–III. periódus) vizsgálja: léteznek-e szűkebb régiókra jellemző bronzkincs-típusok és deponálási szokások.

Az említett időszakok fémdeponálási gyakorlatának megismeréséhez elkerülhetetlen az összes közép-erdélyi bronzkincs újrafeldolgozása, valamint a szórvány bronzleletek, a sírmellékletként és a településeken előkerült fémtárgyak összegyűjtése.

A cél egy olyan új szintézis összeállítása, amely felhasználja, értelmezi és megfelelően behatárolja az összes közép-erdélyi késő bronzkori depóegyüttest, figyelembe véve a bronzdepókra vonatkozó kutatások újszerű álláspontjait.

A munka része a tipológiai elemzés, a két korszak leletkombinációinak vizsgálata, valamint a deponálási mód minél pontosabb behatárolása. A Ha A₁ időszakra keltezhető depók tárgyainak nagyarányú töredezése miatt különleges figyelmet kell szentelni a töredékes darabok vizsgálatának.

A dolgozat különálló részét képezi a vizsgált régióban tapasztalt jelenségek összehasonlítása a földrajzilag és kulturálisan szorosan kapcsolódó észak-, nyugat-erdélyi és moldvai térségek deponálási szokásaival.

Név: Bóka Gergely

Doktori téma: Településtörténeti kutatások a Körös-vidéken a késő bronzkortól a vaskor végéig

Témavezető: Dr. V. Szabó Gábor egyetemi adjunktus

A feldolgozandó téma rövid bemutatása

A disszertáció a késő bronzkor vége és a középső vaskor időszaka között a Körös-vidéken lezajló településtörténeti változásokkal foglalkozik.

A Gáva-kultúra időszakára keltezett lelőhelyek – hasonlóan a középső bronzkorban tapasztaltakhoz – a vizsgált térségen belül elsősorban a Körös völgyében sűrűsödnek. A korábbi időszakokhoz képest új jelenség, hogy a települések ekkortól egy addig kihasználatlan zónában, a folyóvidéktől ökológiailag és geomorfológiailag is eltérő, annál 2-3 méterrel magasabban fekvő Békés–Csanádi-hát térségében is megjelennek. A középső vaskorban látványossá válik a településterület változása: a szkíta kori Alföld-csoport népességének lelőhelyei már egyértelműen a hátságon sűrűsödnek. A kelták letelepedési szokásairól és az őslakossághoz való viszonyukról egyelőre keveset tudunk.

Célunk, hogy az egyes kultúrák gazdasági-települési rendszerének és életmódjának modellezésével magyarázatot kapjunk arra, mi lehetett a háttere a településterület módosulásának, egyúttal rekonstruáljuk az említett időszakban és területen végbemenő ökológiai változásokat (egykori folyóhálózat, éghajlati változások, vegetációtörténet stb.). A kutatás az eddig publikált Békés megyei régészeti topográfiák (MRT 6, 8, 10), illetve a közöletlen Gyulai járás területére terjed ki. Ebből az adatbázisból választunk ki mindhárom vizsgált korszakból tíz-tíz folyóvölgyi és tíz-tíz hátsági – összesen hatvan – lelőhelyet.

A munka során szeretnénk meghatározni, hogy a kutatási területen belül a késő bronzkortól a vaskor végéig elkülöníthető három periódusban mely településtípusokat (síktelepek, erődítések stb.) milyen területeken, milyen okokból használták és részesítették előnyben. Az egyik ilyen településtípus a szkíta korban megjelenő ún. tömbös településforma (cluster), amelynek eredetéről és funkciójá-

ról nagyon keveset tudunk. Új elemként körvonalazódik a Gáva-kultúra dél-alföldi – eddig csak Orosháza-Tatársáncról ismert – földvárépítési tevékenysége, amelynek legújabb példáit Kaszaper és Csanádapáca határában találták meg.

Név: Csippán Péter

Doktori téma: Óskori települések kulturális ökológiai és zooarcheológiai vizsgálata

Témavezető: Dr. Bartosiewicz László tanszékvezető egyetemi docens

A feldolgozandó téma rövid bemutatása

A disszertáció célja egy a hazai szakirodalomban eddig nem elterjedt régészeti-kulturális antropológiai módszer alkalmazása. A kutatás a mai Budapesten és környékén feltárt óskori településekről előkerült állatcsont leletanyagot dolgozza fel. Ezeken keresztül bemutatja a módszer alkalmazhatóságát, illetve annak korlátait. A kiválasztott települések több régészeti korszakot képviselnek, és többé-kevésbé eltérő ökológiai sajátosságokkal bírnak.

Az állatcsontok vizsgálata alapján és az egyes kultúrák húsfogyasztási szokásainak mint dinamikus aspektusoknak a mentén az adatok egy speciális kulturális szempontú ökológiai rendszerbe illeszthetők és értelmezhetők. Ezt követően a Julian H. Steward által 1955-ben megalkotott kulturális ökológia módszerét követve – az alapvető bioarcheológiai információk összegzésén túl – lehetőség nyílik az egyes kultúrákra jellemző sajátosságok megfigyelésére is.

A vizsgálat három lépésben foglalható össze:

- a környezet leírása az állatcsontok környezetjelző szerepe alapján;
- a környezet kihasználásához való alkalmazkodásnak, valamint az ezt kiszolgáló technológiának a vizsgálata;
- a kihasználó technológia és a környezet hatásának vizsgálata a kultúra egészére nézve.

A megfigyelések célja sajátos, az egyes kultúrákra jellemző és a természeti környezettel összefüggő kulturális jelenségek megállapítása, leírása.

Név: Gáti Csilla

Doktori téma: A Délkelet-Dunántúl a kora vaskorban

Témavezető: Dr. V. Szabó Gábor egyetemi adjunktus

A feldolgozandó téma rövid bemutatása

A Dunántúl délkeleti vidékének (Somogy, Tolna, Baranya megye) vaskori kutatottsága elmarad a nyugati és északi részek mögött. Elszórtan ismerünk temetkezéseket, de néhány erődített telepen kívül (Nagyberki-Szalacska, Regöly, Pécs-Jakabhegy) a vizsgált korszakról keveset tudunk.

A kutatás elsődleges célja, hogy a térség eddig fel nem dolgozott kora vaskori (Ha C–D) anyagait összegyűjtse, illetve ezek alapján tisztázza a régiónak a vaskorban betöltött szerepét. A lelőhelyek száma más korokhoz képest alacsony, és az ismert lelőhelyek nem ölelik fel a teljes Hallstatt-időszakot. Az új és a régebbi anyagok vizsgálata feltehetően lehetővé teszi az említett korszakban a Délkelet-Dunántúl pontosabb időrendi és tipológiai felosztását. A kutatás alapja elsősorban a kerámia, mivel a fémanyag kevés és általános.

A dolgozatban központi szerepet kap a Balatonboglár-Berekre-dűlőn feltárt, a Ha D periódusra keltezhető horizontális telep anyaga. A nagyszámú házzal és gödörrel bíró lelőhely a Dunántúl egyik legnagyobb késő Hallstatt-kori települése. A másik jelentős lelőhely Nagyberki-Szalacska erődített telepe, amelynek leletei közeli rokonságot mutatnak a szalacsikai halomsírok anyagával.

A kutatott régió kistájainak eltérő kapcsolatrendszerére utal, hogy az említett Somogy megyei telepanyagokkal szemben az újabban előkerült szajki telep (Baranya megye) olyan díszes, grafittal díszített kerámiát tartalmaz, amely a Dél-Dunántúlon eddig nem volt jellemző, és amelynek párhuzamait Sopron környékéről ismerjük. Bár ez az anyag a korszak legvégére tehető (Ha D/LT A), mégis érdekes összehasonlítási alapot nyújt többek között a kronológiát illetően.

A publikálatlan leletek elemzése mellett adatokat közlünk a lengyeli és regölyi kora vaskori földvárak anyagának újraértékeléséhez.

Név: Ďurkovič Ęva

Doktori téma: A Kárpát-medence északnyugati területének településszerkezete a kora vaskor végén, a késő vaskor elején

Témavezető: Dr. Szabó Miklós akadémikus, egyetemi tanár

A feldolgozandó téma rövid bemutatása

A disszertáció elsődleges célja összegyűjteni a Kárpát-medence északnyugati régiójában valameny-nyi elérhető adatot a kora vaskor végi, késő vaskor eleji településkép felvázolásához.

A szakdolgozathoz végzett kutatás a vaskornak egy bizonyos szakaszára, a késő Hallstatt – korai La T ne időszakra irányult. A Ha D3/Lt A kori leletanyag definiálásának a régészetben a mai napig aktualitása van. A Kárpát-medence északnyugati területe szempontjából az osztrák leletegyüttesek mellett (pl. a Traisen folyó teraszán feltárt lelőhelyek) a kutatás számára elsősorban a szlovákiai Bu any-Kopanice és a magyarors gi Sopron-Krautacker területén előkerült leletanyag jelentett ki-indulópontot.

A vizsgált terület magját a Kisalföld k epezi (beleértve a Dunától északra fekvő részét), a kutatás témája azonban csupán a Kárpát-medence északnyugati térségében értelmezhető, kronológiai és kulturális szempontból egyaránt. A kora vaskori Hallstatt-  s Vekezug-kultúra tovább  l  népessége, valamint a késő vaskor kezdetén már megjelenő korai La T ne elemek képviselői heterogén környezetet alkottak. A kulturális folyamatok pontosabb értékelése és a kronológiai kérdések biztosabb megválaszolása érdekében alapvető az adott korszak leletegy tteseinek összegyűjtése.

A kutatás alapja a szakdolgozatban összeállított lelőhelykataszter. A doktori munka keretében nagyobb hangsúlyt kap a régészeti leletanyag közlése és értékelése (mivel a téma kutatásának nehézségét a leletegyüttesek publik latlans ga is okozza), valamint az adatok térképre vitele és topográfia-i jellemzése. Kevés nagy felületű ásatás folyt a területen (pl. Győr-Ménfőcsanak),  z rt a régió településszerkezete a kisebb leletmentések és terepbejárások anyaga alapján vizsgálható. Ez újabb terep-munkát kíván, de felhasználhatók a megyei múzeumok régészeti terepbej r sainak adatai is. A pontosabb dokumentáció és a leletanyag mennyiségének növekedése jelent s segítséget nyújt a kora vaskor/késő vaskori, elsősorban síkvidéki, kisebb tanyaszerű, mezőgazdasági jellegű települések által kirajzolódni látszó településszerkezet vizsgálatában.

Név: Hajdú Ádám Dávid

Doktori téma: Egy bennszülött kelta telep élete a római korban (Balatonszemes-R dpuszta, R di templom mellett). Kontinuitás és romaniz ci 

Témavezető: Dr. Gabler Dénes egyetemi docens

A feldolgozandó téma rövid bemutatása

Az 1990-es években a Somogy Megyei Múzeumok Igazgatósága az MTA Régészeti Intézetével több, a római időszakra keltezhető, nagy kiterjedésű lelőhelyen folytatott megelőző felt r st Balatonlelle  s Balatonszemes térségében.

Az M7-es autópálya a Balatontól 1,5–2 km távolságra kijelölt nyomvonala Somogy megye északi részén egy  szak–déli irányú v lgy n halad át, amelynek keleti felén a Tetves patak folyik. A patak-t l nyugatra fekvő zsombékos, mocsaras terület keleti és nyugati sz l n kerültek elő a római időszakra keltezhető bennszülött falusias telepek: keleti sz l n Balatonlelle-Kenderföld, nyugati sz l n pedig Balatonszemes-Egyenes-d l , Balatonszemes-Szemesi-berek, Balatonlelle-R dpuszta, romtemplom mellett. Ezek együttesen, egy térben is jól k r lhat r lhat  mikror gi t rajzolnak ki, amely alkalmas lehet nemcsak a tartományon belüli falusias jellegű települések mélyrehatóbb vizsgálatára, hanem a romaniz ci  egyes kérdéseinek pontosítására és a belső-pannoniai úthálózat, a Balatontól d ltre, azzal párhuzamosan feltételezett római  t kérdésének tisztázására is.

A római időszak fontos és kissé háttérbe szorult kérdése: Miként változik meg a bennszülött (kelta) falusias jellegű települések élete a római hódítás utáni időszakban, mikorra teljesedik ki a romaniz ci  hatása, és ezek milyen változásokat eredményeznek a vizsgált lelőhelyek bennszülött – főként kelta – népességének anyagi kultúrájában, településszerkezetében. A római  th l zatt l, városias jellegű településektől és villakt l távol elhelyezkedő, ebből következően részben zárt és önellátásra be-

rendezkedett telepek életében a római birtokviszonyok, gazdálkodási formák, életmód kialakulása sokkal hosszabb időt vett igénybe. Így számolni lehet a helyben élő kelta népesség továbbélésével, anyagi kultúrájának részbeni megmaradásával. Ez a tendencia volt megfigyelhető a fentebb már felsorolt lelőhelyek esetében is. A feltárások és az előkerült leletanyag lehetőséget adhat a kérdés további pontosítására, és egyben újabb adatokkal szolgál a római időszak megismeréséhez.

Név: Havas Zoltán

Doktori téma: Az aquincumi helytartói székhely tégláépítészte

Témavezető: Dr. Gabler Dénes egyetemi docens

A feldolgozandó téma rövid bemutatása

A tervezett disszertáció három problémakörben keres válaszokat.

1. Az óbudai Hajógyári-szigeten részlegesen feltárt helytartói palotakomplexumhoz eddig nem készült részletes, leletanyaggal, rétegtani megfigyelésekkel alátámasztott periodizáció, kiértékelés (a régi, 1941 és 1956 között folyt ásátások dokumentációjának minősége, állapota hagyományos eszközökkel ezt nem is tette lehetővé).

2. A lelőhelyen talált kerámia építészeti elemek műhelyének kérdése, a készítő műhelyek belső kronológiája részben szintén tisztázatlan.

3. A kerámia építészeti elemek alkalmazását a palotakomplexumban, a téglák építéstechnikában betöltött szerepét korábbi tanulmány nem elemezte. Mindemellett a kerámia építészeti elemek hazai kutatása módszertani szempontból is igényli a további, dokumentált metodikájú feldolgozó munkákat.

A dolgozat kutatástörténeti fejezetében az eddigi hasonló összefoglalásoknál bővebben ismertetjük a kutatás legkorábbi, 19. századi periódusát, az esetleg még fellelhető, eddig közöletlen adatok bevonásával, elemzésével. A készítő műhelyek kérdésében szükséges áttekinteni Aquincum eddig közölt gyártóhelyeit is.

A doktori munka keretében feldolgozandó leletanyag legnagyobb részét a BTM Aquincumi Múzeumában őrzött (az 1941–1956 és 1996–1998 közötti ásátásokból származó) téglanyag teszi ki (összesen mintegy 1449 db), de valószínűleg lehetőség lesz a Magyar Nemzeti Múzeum és a bécsi Kunsthistorisches Museum kisebb anyagának tanulmányozására is. Emellett, amennyiben a 2007-ben a Hajógyári-szigeten megkezdett újabb kutatások a palotakomplexumra is kiterjednek, az új ásátások téglanyagának feldolgozása szintén a disszertáció keretében megoldandó feladat lesz.

A kiértékelés szempontjai között szerepel a stratigráfiai, relatív-kronológiai megfigyelések összegzése, a palota periodizációjának problematikája, elsősorban a keltezhető téglaféleségek előfordulásának, megoszlásának tükrében.

A téglaféleségek gyártásával, a gyártás technológiájával, az egyes műhelyek egymás közti és belső kronológiájával, valamint a műhelyek karakterizálásával foglalkozik majd a kiértékelés második nagyobb egysége.

Végül az egyes téglaféleségek előkerülési helyéből és az építményben betöltött szerepéből kiindulva a palotakomplexum építésénél alkalmazott (tégla)építészeti megoldások áttekintésére, rendszerezésére, értékelésére fog sor kerülni, azok párhuzamai és római szakirodalmi vonatkozásai alapján.

Név: Rupnik László

Doktori téma: Római kori vasszerszámok Pannoniából

Témavezető: Dr. Borhy László tanszékvezető egyetemi tanár

A feldolgozandó téma rövid bemutatása

A római kori anyagi kultúra számos tárgycsoportjával foglalkozott az elmúlt évszázad régészeti kutatása; a vastárgyak – kevés kivételtől eltekintve – azonban sajnálatos módon nem tartoztak ebbe a kategóriába. A vasszerszámok esetében valamivel jobb a helyzet, mert egyes depóletek kapcsán készültek előremutató feldolgozások. A nemzetközi szakirodalom lényegesen jobban áll ezen a területen.

A disszertáció célja, hogy ennek a technika- és gazdaságtörténeti szempontból rendkívül fontos tárgycsoportnak korszerű, a nemzetközi kutatási elveknek megfelelő összefoglalását adja a már meglévő adatokra és a múzeumokban eddig közöletlenül őrzött tárgyakra támaszkodva. A téma nagy mennyiségű tárgyat ölel fel. A leletanyag sem minőségét, sem a dokumentáció, illetve információ mennyiségét tekintve nem egységes, ami a feldolgozás lehetőségeit alapvetően befolyásolja. A jól dokumentált ásatásokból származó leletekhez képest nagy arányban találni gyűjteményekből előkerült vagy teljesen ismeretlen eredetű tárgyakat is. A sorra kerülő feldolgozás sok esetben a végleges pusztulást és az ezzel járó információvesztést előzi meg.

A munka alapja a leleteket tartalmazó adatbázis felépítése, a kapcsolódó képi és írott források gyűjtése, sok esetben a nevezéktan következetlenségeinek, illetve bizonytalanságainak tisztázása. A mezőgazdasági eszközöknél Müller R. munkája irányadó, az újabb eredményekkel kiegészítendő. A többi szerszám esetében a nemzetközi szakirodalomban túlnyomórészt alkalmazott, az egyes szakmákon, illetve megmunkált anyagokon alapuló osztályozás a mérvadó. Fontos a pannoniai leletanyag összevetése a Római Birodalom más területeiről származó tárgyakkal; mind a hasonlóságok, mind az eltérések fontosak lehetnek. A sarlók nálunk használt tipológiája például különbözik a Britannia esetében használatostól. Más szerszámfajták esetében is előfordul, hogy a meglévő rendszerezést még a birodalom nyugati részére sem lehet egységesen alkalmazni. Gazdaságtörténeti szempontból szintén sok területen gazdagítható a jelenleg ismert kép. Például: Hogyan viszonyul a belső erődök funkciójához, esetleges gazdasági ellátó központként való értelmezéséhez a felszínre került leletanyag? Milyen mértékben lehet érzékelni a bennszülött, fejlett vasiparral rendelkező kelta népesség szerepét? Miben különbözik a katonai és civil vonatkozású települések leletanyaga? Említhető a díszített, mesterneves vagy sírokból előkerült szerszámok problémája is. A kutatás számos kérdést vet fel – a disszertáció ezek megválaszolására törekszik.

Név: Sey Nikoletta

Doktori téma: A római kori pannoniai bronzművesség műhelykérdései

Témavezető: Dr. Borhy László tanszékvezető egyetemi tanár

A feldolgozandó téma rövid bemutatása

A disszertáció témája a Pannonia magyarországi területéről előkerült és valamilyen módon műhelyekre utaló bronztárgyak vizsgálata, amely magában foglalja a bronzmegmunkálás közvetlen bizonyítékait – például öntőtégelyek, műhelyhulladékok, szerszámok –, valamint minden tárgytípus azon leleteit, amelyek tárgysorozat részei, esetleg a darab jellegzetes stílusjegyei alapján lehetővé teszik műhelyek vagy mesterek elkülönítését.

A feltárt és publikált bronzműhelyek összegyűjtése (pl. Savaria, Arrabona, Brigetio, Aquincum, Tokod, Intercisa stb.), valamint az eddig még nem közölt újabb leletanyag feldolgozása és kiértékelése után a disszertáció célja a Pannonia területén azonosítható római kori bronzmegmunkáló központok topográfiai meghatározása. Lehetővé válhat a műhelyek településeken belüli elhelyezkedésének, valamint a települések nagysága és a műhelyek mérete és színvonala közötti kapcsolat vizsgálata is.

A disszertációban lehetőség nyílik műhelyek elkülönítésére egyes lelőhelyeken előkerült tárgysorozatok alapján – például a brigetioi vagy a Szöny-Vásártér lelőhelyről előkerült borotvanyelek esetében –, amelyek bizonyosan ugyanabban a műhelyben előállított, sorozatban gyártott példányok.

Bizonyos tárgytípusok – mint például a kispasztika vagy az edénygyártás – esetében elképzelhetőek a korábban már ismert mestereken kívül további, újabb attribúciók is.

A disszertáció további célja bronzműhelyek lokalizálása műhelyhulladékok, illetve szerszámok alapján, valamint műhelykörök, mesterek elkülönítése morfológiai alapon. Az egyes műhelyek közötti kapcsolatrendszer a felhasznált nyersanyagok összetétele alapján természettudományos vizsgálatokkal is alátámaszthatók.

Név: Tőkés Tímea

Doktori téma: Brigetio fazekasiparának története

Témavezető: Dr. Borhy László tanszékvezető egyetemi tanár

A feldolgozandó téma rövid bemutatása

A disszertáció témája Brigetio település fazekasságának teljes feldolgozása. Brigetio fazekasiparáról részletes, összefoglaló mű még nem készült, ezért a disszertáció célja az eddigi kutatások összegzése, a még feldolgozatlan leletanyag összeggyűjtése, kiértékelése, és ezáltal Brigetio kerámiaellátásának kutatása.

A vizsgálandó területek közé tartozik a polgárváros (Komárom/Szőny-Vásártér, leletmentések), a katonaváros (Kurucdombi és Gerhát fazekastelep) és a temetők leletanyaga.

A helyi és importkerámia kiértékelése során választ kaphatunk arra, hogy egy legiotáborral rendelkező település esetében hogyan és milyen mértékben folyt a kerámiagyártás, milyen importtermékek találtak utat a brigetioi vásárlókhoz. Lehetőség nyílik a helyi kerámiaprodukciónak kiértékelésére, és gazdaságtörténeti következtetéseket lehet levonni Brigetio kereskedelemben betöltött szerepéről. Brigetio a feldolgozott és jól dokumentált adatok alapján megfelelő viszonyítási alapot képez más, legiotáborral rendelkező települések (pl. Aquincum és Carnuntum) kerámiaellátásának összehasonlító elemzéséhez is.

A Komárom/Szőny-Vásártérről származó, eddig feldolgozott kerámiaanyag alapján megvizsgálható, hogy a Vásártér területére kivetítve térben és időben milyen típusú és mennyiségű kerámia volt használatban. Az import- és házi kerámia aránya másfajta anyagból, például üvegből készült edényekkel összehasonlítva is kiértékelhetővé válhat.

A dolgozat további célja egyes kerámiatípusok természettudományos vizsgálata.

Név: Dévai Kata

Doktori téma: A késő római temetkezések üvegmellékletei Pannoniában

Témavezető: Dr. Borhy László tanszékvezető egyetemi tanár

A feldolgozandó téma rövid bemutatása

A temetkezések anyaga nem csak a hitvilágra, a halottkultuszra vonatkozóan nyújthat információt, hanem az adott korszak társadalmára, gazdaságára vonatkozóan is. Ezért különösen alkalmas arra, hogy minél több információt nyerjünk az egykori üveghasználat mértékéről, fajtáiról, a kedvelt formákról és ezeknek a használatban betöltött funkciójáról. Mivel Pannoniában a települések teljes, a töredékes anyagot is magába foglaló feldolgozása még várat magára, ígéretes lehetőségnek tűnik a temetkezések vizsgálata. A teljes római időszak vizsgálata azonban túl nagy és szerteágazó feladat lenne, ezért a vizsgálat tárgyául a késő római időszakot választottam.

A disszertáció célja a késő római időszak temetkezéseiben előforduló üvegmellékletek elemzésével egy modern és minél teljesebb körű összefoglalás készítése, amelyben – az üvegedények formai meghatározása mellett – elemezzük a funkció szerinti megoszlást, számba véve a mellékletként előforduló legnépszerűbb típusokat, azok területi, időbeli, szín és minőség szerinti megoszlását, a legjellemzőbb készítési technikákat (pl. a peremkiképzéseknél), illetve a jellemző díszítési módokat. Ezáltal teljesebb képet kapunk a késő római időszak üveghasználatáról, illetve arról, hogy mely típusokat tették a sírokba. Az üvegek mennyiségi és típusbeli megoszlása vizsgálandó a női, férfi és gyermeksírokban.

Az adatbázis elkészítése által lehetőség nyílik az egyes típusok elterjedésének vizsgálatára és esetleges műhelykörzetek meghatározására Pannoniában.

Név: Horváth Eszter

Doktori téma: Ékkő- és üveggerakások tárgyak a Kárpát-medence 5–6. századi leletanyagában

Témavezető: Dr. Vida Tivadar egyetemi docens

A feldolgozandó téma rövid bemutatása

A polychrom stílusú díszítőművészet kutatásának fontosságát és időszerűségét a folyamatosan bővülő vizsgálati módszereknek köszönhetően számos, a meglévő ismereteket is új megvilágításba helyező eredmény, elemző munka, monográfia támasztja alá. A Kárpát-medence 5–6. századi berakások díszű ötvöstárgyainak átfogó jellegű feldolgozása szorosan kapcsolódik a nemzetközi szinten már nagy múlttal rendelkező, de az utóbbi időben hazánkban is előtérbe kerülő archaeometriai kutatásokhoz. Az ékkő- és üveggerakások leletanyag régészeti, művészettörténeti feldolgozásának alapját egy részletes, a modern régészeti szempontoknak és igényeknek megfelelő teljes adatbázis összeállítása képezi. A hazai és nemzetközi kutatás eredményeinek összevetésével nagy hangsúlyt helyezek a stilisztikai és technológiai megfigyelésekre, valamint az ásványi anyag természettudományos meghatározására. A vizsgálatba bevont leletanyag interdiszciplináris elemzése túlmutat a hagyományos régészeti módszerek adta lehetőségeken, és hozzájárul a téma szélesebb körű megközelítéséhez, a részletekben rejlő újabb kérdések felvetéséhez.

A vizsgált kérdések elsősorban a berakások tárgyak készítésére vonatkoznak: Milyen ötvöshagyományokon alapulva, milyen körülmények és szervezeti keretek között készültek ezek a reprezentatív megjelenésük miatt kiemelkedő ékszerek, viseleti elemek, fegyvertartozékok? Miről tanúskodnak az egykor alkalmazott technikai fogások és az eszközhasználat megfigyelhető nyomai, mire utalnak a díszítőelemként, illetve rögzítő anyagként felhasznált ásványok kémiai összetételének eltérései? Az eddigi ismeretek újraértékelése és bővítése szükséges a berakások leletek társadalomtörténeti értékelése vonatkozásában is. Milyen tendenciák figyelhetők meg az ékkövek és utánzataik használatában, anyaguk sokféleségében, megmunkálásuk minőségében, és hogyan függ össze mindez viselőiknek az egykori társadalomban betöltött szerepével? A berakások tárgyak Kárpát-medencén kívüli párhuzamainak összegyűjtése segít eldönteni, hogy az egyes leletek mennyiben tekinthetők a stílus egyedi megnyilvánulásának, mennyiben kereskedelmi kapcsolatok eredményének, és mennyiben helyi imitációnak.

A disszertáció alapvető célkitűzései közé tartozik a késő antik hagyományokat őrző központi, valamint a lokális ötvösműhelyek termékeinek elkülönítése, a helyi műhelykörzetek körvonalazása, továbbá az ékkőberakások leletanyag kronológiájának finomítása, a kereskedelmi kapcsolatokra utaló adatok összefoglalása és értékelése.

Név: T. Kovár Dorottya

Doktori téma: Közép- és késő avar kori női ékszervelet

Témavezető: Dr. Vida Tivadar egyetemi docens

A feldolgozandó téma rövid bemutatása

A disszertáció témája a közép- és a késő avar kori női ékszerek vizsgálata. Mivel a megjelölt korszak ékszereiről 1975-ben készült átfogó munka, az azóta feltárt és publikált, nagy mennyiségű újabb leletanyag, valamint az új vizsgálati módszerek megjelenése szükségessé teszi egy monografikus feldolgozás elkészítését. A feldolgozás földrajzi kereteit a közép- és a késő avar kori szállásterület adja. A disszertáció a következő női ékszereket tárgyalja: pártadászek, fülbevalók, nyakperecek, nyakékek, mellboglárok, karperecek, gyűrűk, az öv és az övfüggő díszítményei. A kutatás alapját a Kárpát-medence területén feltárt több ezer publikált közép- és késő avar kori sír ékszeranyaga képezi, adatbázisba rendezve. Az adatbázis összeállítása után behatóan vizsgálom a készítési technológiákat, és lehetőség szerint természettudományos vizsgálatokat is végeztek. Az összegyűjtött anyag alapján lehetővé válik egy egységes tipológia és nevezéktan kialakítása. Az adatbázisban az ékszerek mellett más leletek és a temetkezési szokások adatai is szerepelnek.

Az elemzés során külön figyelmet fordítok a kora és a középső avar kor közötti átmenet kérdésére. Vizsgálom a középarav korban tovább élő kora avar kori ékszereket és a megjelenő új ékszerfajtá-

kat. A különféle ékszertípusok időrendjét a formai rendszerezés után a temetők horizontális rétegződésének elemzésével határozom meg. A temetőelemzések várhatóan lehetőséget adnak a 9. században tovább élő ékszertípusok meghatározására is.

A formai rendszerezés után a leletek térképre vitele lehetővé teszi az egyes ékszerek és leletcsoportok területi elterjedésének vizsgálatát, a helyi átalakulási folyamatok és esetlegesen kereskedelmi vagy műhelykörzetek meghatározását. Vizsgálom a közép- és késő avar kori ékszművességre ható külső kulturális hatásokat (kapcsolatok Bizánccal, Észak-Itáliával, a Meroving területekkel). A tárgyak feltárás közben megfigyelt helyzetének segítségével, illetve az ékszerkészletek egészének vizsgálatával mód nyílik az ékszerviselet rekonstrukciójára. A feldolgozandó leletanyag társadalomtörténeti következtetések levonására szintén lehetőséget ad.

Név: Makoldi Miklós Zsombor

Doktori téma: Az avar kori lovas temetkezések

Témavezető: Dr. Vida Tivadar egyetemi docens

A feldolgozandó téma rövid bemutatása

A disszertáció témája az avar kori ló-, lovas és lószerszámos temetkezések, illetve a lószerszámot is tartalmazó áldozati leletek elemzése. Az újabb kutatások alapján a Kárpát-medencében 537 olyan lelőhely ismert, ahol avar kori lovat, lószerszámot vagy lovas sírt találtak. E lelőhelyeken (adatbázisunk alapján) négy-ötezer lovas sír került elő, amelyeknek csupán egyötöde jól dokumentált. Célunk a temetkezési szokások és a lószerszámok esetében alkalmazandó pontos terminológia kidolgozása. Hangsúlyt kap a temetkezési szokások vizsgálata, a ló- és lovas sírok rendszerezés, valamint a lószerszám részeit képező leletek formai, időrendi és kultúrtörténeti összehasonlító elemzése.

Az avar kori ló- és lovas temetkezések vizsgálata a következő felosztás szerint történik: I. önálló lósírok; II. részleges lovas temetkezések; III. egész lovat tartalmazó temetkezések (a: ló és lovas külön sírgödörben [javasolt új terminus: „lovas sírpárok”]; b: ló és lovas közös sírgödörben); IV. szimbolikus lósírok (a lovas váza hiányzik); V. jelképes (lószerszámos) lovas sírok (a ló váza hiányzik); VI. áldozati leletek (a ló és lovas váza is hiányzik, vagy külön gödörben található).

A dolgozat célja a lovas temetkezések típusainak és változatainak elemzése, elterjedési térképek készítése, az esetleges regionális különbségek vagy kapcsolatok kimutatása. További célom az avar kori ló- és lovas temetkezések formai változásának és a kontinuitás vagy diszkontinuitás kérdésének vizsgálata; a lószerszámok elemzése; a leletanyag elterjedése alapján esetleges „műhelykörzetek” elkülönítése. A vizsgálatok összegzésével időrendi, társadalom-, kultúr- és hadtörténeti tanulságok vonhatók le, és választ kaphatunk arra a kérdésre, hogy a temetkezési szokások vizsgálatával nyerhető-e adatok a lovak esetleges hitvilágbeli szerepére vonatkozóan.

Név: Bíró Ádám

Doktori téma: Fegyverek a 10–11. századi Kárpát-medencében

Témavezető: Dr. Vida Tivadar egyetemi docens

A feldolgozandó téma rövid bemutatása

A disszertáció célja a Kárpát-medence 10–11. századi fegyvereinek összegző, minden szempontra kiterjedő régészeti feldolgozása. Szükségességét alátámasztja, hogy a népvándorlás korának német, illetve angolszász kutatása újabban számos, eddig kihasználatlan forrástípust és új módszereket vont be a fegyverrégészeti vizsgálatokba. A hagyományos vizsgálatok mellett az új módszerek alkalmazása a Kárpát-medencei leletanyag értékelésében elsődleges fontosságúnak tűnik.

A fegyverzet régészeti értelmezhetőségének gátjai a forrásadottságokból fakadnak: korszakunk kontextusban előkerült fegyverei ugyanis szinte kivétel nélkül sírmellékletek. A temetkezésekből származó leletanyagot azonban óvatosan kell kezelnünk, hiszen értelmezésük során nem csak a leletanyag töredékességét, részlegességét, de esetleges „szándékoltságát”, szelektált jellegét is figyelembe kell vennünk. A fegyvermelléklethez kapcsolódó mögöttes jelképes/gondolati tartalom csak az olyan

kirívó esetekben figyelhető meg, ahol a fegyver normális használatától eltérő kezelése (pontosabban bolygatatlan sírbeli előkerülése) azt egyértelműen jelzi (pl. kardpenge meghajlítása, nem íjszerkezeti rendben fekvő íjlemezek, „sírba lövés szokása” stb.).

Éppen ezért a fegyverrel eltemetett személyek paleoszociológiai értékelése (pl. elhalálozási életkor megoszlása, egyéb mellékletekkel való társulás stb.) során óvatosan kell eljárunk, mint ahogyan a halottnak életében a fegyver(zet)hez és a harchoz való kapcsolata elemzésekor is (hadsereg, harcmodor, fegyverzet rekonstrukciója). Ez utóbbiak vizsgálatának régészeti módszere, vagyis a fegyver-kombinációk vizsgálata a honfoglalás kor kutatásában jelenleg még teljességgel ismeretlen. A fegyverrel eltemetett vázak antropológiai vizsgálatától a fegyverhasználat következményeire, a harcosok mivoltára nézve értékelhető adatokat remélhetünk. A temetkezési szokások elemzésével a regionális összefüggéseket, a csak egyes temetői közösségekre jellemző szokásokat, valamint azok esetleges időbeli változásait vizsgáljuk.

További cél a fegyvertípusok és fegyveres sírok adatbázisainak összeállítása, a (makro-, illetve mikro-szkopikus) tárgyvizsgálatok, valamint az egyes fegyverek, a fegyveres sírok kronológiai helyzetének elemzése. Tervbe vettük a fegyverek természettudományos vizsgálatát is (anyagösszetétel, készítechológia). A kulturális kapcsolatok vizsgálata a 10–11. századi európai, eurázsiai elterjedésű fegyverek (kétélű kardok, nyílhegyek) esetében segíti a kereskedelmi vagy személyi kapcsolatok feltárását, illetve a helyi műhelyek meghatározását.

Név: Szörényi Gábor András

Doktori téma: A Sajó-völgyi huszita várak régészeti kutatása

Témavezető: Dr. Feld István tanszékvezető egyetemi docens

A feldolgozandó téma rövid bemutatása

A Sajó mai magyarországi szakasza mentén egymástól csekély távolságokra hat középkori váromot található, amelyeket az irodalomban huszita korúként említenek: Vadna-Vár-tető, Sajógalgóc-Vár-hegy, Sajóvelezd-Vár, Sajónémeti-Vár-hegy, Sajómercse-Kolozska-tető és Putnok-Kakasvár. A hat várból öt a történelmi Borsod vármegye, az utóbbi pedig Gömör területén fekszik. A huszita vagy huszitanak mondott várak sora természetesen nem ér véget a mai határoknál, de a disszertáció alapvető célja a fenti mikrorégió tüzetes vizsgálata, természetesen kitekintve a határon túli hasonló korú várak régészeti eredményeire is.

A disszertáció azon kérdésekre keresi a válaszokat, hogy valóban huszita korú váraknak tekinthető-e a fenti erődítmények, megélték-e egyáltalán ezek a várak a 15. századot. Vagy esetleg csak toposzról van szó a huszíták esetében, akik Észak-Magyarországon a török helyett jelentették a „népi ellenséget”, így váraink korábbi eredetűek lennének. Ha valóban huszita korúak, akkor további kérdésként felmerül, hogy csak a 15. században épültek, vagy volt-e korábbi előzményük, amelyet újrahasznosítottak a csehek. Végezetül, meghatározható-e kifejezetten a huszítákhoz kapcsolható leletanyag, esetleg vár- vagy erődítésforma.

A dolgozat komplex vizsgálatok alkalmazásával készül. Célja a lehető legtöbb információt gyűjteni, csekély ásatási beavatkozásokkal. Ezért az első kutatási ütemet a várak kizárólag felszíni, nem destruktív jellegű régészeti vizsgálata alkotja: geodéziai, geofizikai felmérések, szisztematikus felszíni leletgyűjtés, ezek térinformatikai feldolgozása, valamint a légi fotózás. E módszerek alkalmazásával előzetes alaprajzi és kronológiai válaszok nyerhetők, azaz a legkevesebb költséggel a lehető legtöbb információ.

A második kutatási ütem szondázó jellegű ásatásokkal finomítja a felszíni vizsgálatok eredményeit. Ezenkívül célja a cseh bratrik észak-magyarországi erődítési technológiájának meghatározása is. A huszita várak mikroregionális kutatása alátámaszthatja azon történelmi forrásokból ismert tézist, miszerint a bratrik fontos stratégiai pontokat szálltak meg. Kisméretű váracskaik feltehetően gyors erődítési technológiával készültek, azaz egy hevenyészett tábori erődítési szisztémát alkottak meg a 15. század közepén.

A disszertáció további célja annak elemzése, hogy a különböző nem destruktív és hagyományos szondázó kutatási módszerek párhuzamos használata több eredményt adhat-e a várkutatásban.

Név: Stibrányi Máté

Doktori téma: Középkori templomos helyek Fejér megyében

Témavezető: Dr. Feld István tanszékvezető egyetemi tanár

A feldolgozandó téma rövid bemutatása

A középkori templomok kutatása nagy múltra tekint vissza Magyarországon, az egyes templomok vizsgálatán kívül azonban a régészeti érdeklődés a közelmúltig általában a részleteiben vagy egészében még álló emlékek kutatására korlátozódott. Középkori templomaink legnagyobb része viszont ma már nem áll, és a régészet ezek helyének lokalizálásával még igen sok esetben adós.

A disszertáció célja ezt az adósságot törleszteni: összegyűjteni a mai Fejér megye középkori templomaira vonatkozó összes rendelkezésre álló adatot, továbbá a helyszínen lehetőleg azonosítani a templomos helyek mindegyikét. Ez összesen mintegy 230–250 templomot jelent, amely szám többszöröse a megye eddig ismert templomainak.

Egy adott terület összes templomának összegyűjtése több okból is fontos. Legelső szinten, gyakorlati örökségvédelmi szempontból ahhoz, hogy ezek a templomhelyek megőrződhessenek, szükség van pontos lokalizálásukra, egy templomkataszter létrehozására. A templomok helye az esetek legnagyobb részében a jelentősebb falvak helyét is kijelöli, így alapja lehet régészeti szempontú településtörténeti kutatásoknak is. Fejér megye esetében ez a kutatás azért is különösen fontos, mivel a középkori régészet általában Székesfehérvárra koncentrált, emiatt mára némileg (kevés kivétellel: lásd Hatházi G. és Siklósi Gy. munkái) torz kép alakult ki a megye középkoráról. A megye földrajzi adottságai jó terepet nyújtanak a vizsgálatra, mivel a terület a földrajzi értelemben vett Alföld és a Dunántúli-középhegység találkozásánál fekszik. A vizsgálat révén tehát megállapítható, hogy a földrajzi jellegzetességek mennyiben befolyásolják a megtelepedést, illetve a falvak megmaradását.

Különleges helyzetet teremt továbbá a Mezőföldön a kun Hantos-szék léte. A templomok vizsgálatával lehetőség nyílik a kun megtelepedés jellegzetességeinek feltérképezésére is, megvizsgálva például a kun templomok számát a környező magyar falvak templomainak számához viszonyítva.

Természetes, hogy a feltárt templomok alacsony száma pontosabb megállapításokat nem tesz lehetővé, és csupán a lelőhely-azonosítás révén bizonyos szempontból hibás képet fogunk kapni, hiszen így csak annyit ismerhetünk meg a templomokból, amennyi a felszínen látható. A régészet egyik rövid és középtávú feladata jelenleg a lelőhely-azonosítás, mivel pusztán ezt a módszert alkalmazva olyan információkat szerezhetünk, amelyek pontosítják, de akár meg is változtathatják egy-egy tájegység adott korszakáról, jelen esetben a középkorról alkotott képünket.

Név: Giber Mihály

Doktori téma: Főpapi rezidenciák a késő középkori Magyarországon

Témavezető: Dr. Feld István tanszékvezető egyetemi docens

A feldolgozandó téma rövid bemutatása

Az egyes késő középkori érseki-püspöki székhelyek építészettörténeti kutatásainak jelenlegi állása változatos képet mutat. A Magyarország mai területére eső rezidenciák közül jól kutatott Esztergom, Eger, Győr, Pécs, kevésbé Vác püspökvára, alig Veszprém és különösen Kalocsa. A mai határokon kívülre eső püspöki székhelyek (Zágráb, Nyitra, Csanád, Várad/Nagyvárad, Gyulafehérvár, Diakóvár, Bánmonostora/Kő, Szenternye, Bács) közül csak Várad/Nagyvárad, Gyulafehérvár és Nyitra főpapi rezidenciája kapott nagyobb figyelmet a kutatásban.

A dolgozat időbeni keretét meghatározza a magyar történelem hagyományos korszakbeosztása, természetesen nem hagyva figyelmen kívül a főpapi székhelyek a vizsgált korszak előtti és utáni történetét sem. A földrajzi kereteket tekintve a késő középkori Magyar Királyság Szlavóniát és Erdélyt is magába foglaló területének egyházi rezidenciáit vizsgálom.

A disszertáció arra vállalkozik, hogy legalább elméleti rekonstrukciók formájában bemutassa a késő középkori Magyarország érseki-püspöki központjait. Ennek során több szempontból elemezzük a főpapi rezidenciák építészetét: mennyiben tekinthetők önálló építészeti csoportnak; építészeti-művészettörténeti szempontból milyen kapcsolatban állnak a kor királyi és főnemesi váraival, rezidenciáival és általában a korszak építészetével; hol és milyen építészeti kapcsolat van az egyes főpapi székhelyekkel.

helyek között; milyen szerepük van az egyes stílusirányzatok – pl. a gótika, a kora reneszánsz –, illetve azok elemeinek megjelenésében; mennyiben ismerhetőek a kutatás jelenlegi állása mellett az egyes rezidenciák belső terei, helyiségei, azok beosztásai, funkciói, és találunk-e ebből a szempontból különbséget a világi és egyházi központok palotaépületei között.

Fontos a megismert rezidenciákat közép-európai összefüggésben vizsgálni, mindenekelőtt a Cseh és a Lengyel Királyság, valamint a Német-Római Birodalom főpapi székhelyeinek néhány jellegzetes példájával összehasonlítani, kitekintéssel a középkorban szintén a magyar koronához tartozó Horvátország és Dalmácia területének püspöki rezidenciáira.

Név: Papp Adrienn

Doktori téma: A budai török fürdők

Témavezető: Dr. Feld István tanszékvezető egyetemi docens

A feldolgozandó téma rövid bemutatása

A disszertáció célja Buda török kori fürdőinek feldolgozása. Az utóbbi években a budai fürdők közül felújították a Rudas, a Rác és a Császár fürdőt. A felújításokat részletes kutatás előzte meg.

A fürdők mint épületek kapcsán az első lépés alaprajzi elrendezésük minél részletesebb elvi rekonstrukciójának elkészítése, amely a belső berendezéseket, díszítéseket is magában foglalja. Ezt követi az épületnek mint tárgynak az elemzése, az építéstechnikai részletek összegyűjtése és lehetőség szerint az építkezés folyamatának rekonstrukciója. Sok helyen lehetőség nyílt a török korban elvégzett tereprendezés, a környezet átalakításának megfigyelésére is.

A török kori fürdők szervesen beépültek az adott városrészbe. A Rác fürdő esetében lehetőség volt a fürdőépület környezetének nagy felületű megkutatására, így tanulmányozható a fürdő környezetbe való beilleszkedése, esetleges hatása egy városrész fejlődésére.

A fürdő a társadalmi élet fontos színtere volt. Az alapítók általában egy-egy alapítványhoz kapcsolták, vagy más funkciójú épületekkel együtt, egy komplexum (törökül: külliye) keretében építették fel. Munkám során azt is vizsgálom, ki lehet-e mutatni ilyen külliye budai megépítését, illetve tisztázni kívánom a fürdők további épületekhez kapcsolódó viszonyát.

Összefoglalva: a budai török termálfürdők építészeti megjelenésének elemzése mellett azok város-szerkezeti és társadalmi szerepének felderítésére is kísérletet teszek.

Név: Simon Zoltán

Doktori téma: A történeti Abaúj megye várai az újkorban történeti adatok és régészeti leletek alapján

Témavezető: Dr. Feld István tanszékvezető egyetemi docens

A feldolgozandó téma rövid bemutatása

A történettudomány írott és íratlan kútfőinek párhuzamos vizsgálata árnyaltabb képet ad az egyoldalú megközelítésnél. A régészeti leletanyag egy az íratlan források közül, mégis az egyik legfontosabb. Az élet azon részére vet fényt, amelyről az írott források hallgatnak: építészeti részletek, használati tárgyak, munkaeszközök stb. látnak napvilágot, amelyeket nem tartottak érdemesnek arra, hogy írásban is megörökítsék őket. Ez fordítva is igaz: éppen azok hiányoznak a leletanyagból, amelyek annak idején értékesnek – így említésre méltónak – számítottak. Másrészt éppen az írott források megismerése segít hozzá, hogy megértsük, miért éppen ott, akkor és úgy történtek az események, ahol, amikor és ahogyan történtek, miért éppen olyan a leletanyag, amelyet találunk.

A vár a középkori társadalom, gazdaság, mindennapi élet meghatározó szereplője volt. Különleges épülettípus, amely különleges feladatokat látott el, mégis szinte tökéletesen tükrözi a benne, körülötte folyó életet: egyszerre lehetett urának lakhelye, kincstára, de a benne szolgáló katonaság életének színtere is volt. A várakból nyerhető régészeti hagyaték éppen ezért több szempontból értékelhető. A többnyire félreeső helyen épült erődítmények maradványai az épületek pusztulása után ritkán kerültek beépítésre, a bennük megőrződött leletanyag kevéssé bolygatott – a várakban egy több száz éve hibernált állapot vizsgálható. A várak egy része megérte az újkort, pusztulásuk többnyire csak

a 17. század végén következett be, ezért a belőlük előkerülő leletanyag zöme a 16–17. századi anyagi kultúrát reprezentálja.

Fontos körülmény, hogy a kora újkori levéltári forrásanyag – amely sokszorosa a középkorinak – jószérével feltáratlan. A 16–17. századi iratanyag nem csupán keletkezésének idejére vet fényt, hanem sok, a középkori történelem jobb megismeréséhez is alkalmas adatot őriz. Különösen igaz ez a várakra vonatkozó forráscsoportra, amelyek a középkor kövületeként érték meg az újkort. Abaúj vármegye területén négy ilyen vár – Boldogkő, Füzér, Regéc és Szalánc – található. Az egymáshoz közel eső, azonos időből származó erődítmények 16–17. századi sorsa szélsőségesen eltért egymástól. E várak sorsának vizsgálata, az eltérések okainak feltárása alkalmat ad arra is, hogy megvizsgáljuk: a belőlük származó régészeti leletanyag mennyiben tér el egymástól, és ha eltér, mi ennek az oka. Funkcióbeli különbségek, a birtokosok eltérő személye, más-más piackörzet használata vagy egyéb okok játszanak-e benne szerepet.

